

лами права рішення вищих органів КППРС? // Україна ХХ століття: історія і право. — Запоріжжя, 1998. — С. 201–204.

3. Див. наприклад: Лихолат А. В. Торжество ленинської національної політики КППРС в Україні. — К.: Госполитиздат України, 1961. — С. 16.

4. Чернівецька область: демографічний нарис. — Чернівці, 1994. — С. 14–17.

5. Програма КППРС: прийнята ХХІІ з'їздом КППРС. — К.: Політвидав України, 1977.

6. Див., наприклад: Михайленко В. П. Розробка та прийняття Кримінального кодексу України 1960 р.: Автореф. дис ... канд. юрид. наук. — К., 1984.

7. Див. детальніше: Чапленко В. Мовна політика більшовиків в Україні в 1950–1960-х роках. — Чикаго, 1974; Литвин В. М. Політична арена України: дійові особи та виконавці. — К.: Абрис, 1997. — С. 116–120.

8. Микульський К. І., Рогозин В. В., Шаталін С. С. Соціальна політика КППРС. — М.: Політвиздат, 1987. — С. 100–103.

А. Й. Присяжнюк

(Головне управління МВС України в Криму)

ПЕРШИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ АКТ ДИРЕКТОРІЇ

Спроба П. Скоропадського та тих, хто його підтримував, створити незалежну Українську державу закінчилася невдачею. 14 грудня 1918 р. збройні сили Директорії зайняли Київ. Директорія виникла як революційний демократичний владний орган, що поєднував у собі законодавчу, виконавчу і судову владу.

Розпочався третій період творення української державності. Була відновлена УНР, але своєю попередницею вона нагадувала лише назвою та деякими спільними рисами. Насправді це була вже інша Українська Народна Республіка.

Члени Директорії належали до різних соціалістичних партій, які проголошували своєю метою в різних варіантах захист інтересів лише трудового народу. Але між її членами не було єдності у ставленні до того, який соціалізм й державу в УНР будувати — чи російського радянського зразка, чи західноєвропейського гатунку.

Головним прибічником ідеї влади російського радянського типу в УНР був В. Винниченко. Він був готовий до запровадження в Україні «республіки рад» і «диктатури пролетаріату». С. Петлюра був прибічником європейського уявлення про соц-

іалізм та про державний устрій. Він виступав за розвиток в Україні парламентаризму, за скликання на демократичних засадах Установчих зборів.

Щоб визначити шляхи подальшого державного будівництва в Україні, визначити, куди їй йти — чи на захід, чи на схід, була скликана державна нарада, в якій взяли участь представники різних українських партій насамперед соціалістичного спрямування. На ній було вирішено прийняти компромісний варіант державотворення, який поєднував і російський радянський, і західний демократичний варіант соціалізму та державного устрою. Затверджена державною нарадою програма державотворення, «трудоий принцип» організації державної влади, створення «трудоих рад» одержали віддуння у Декларації Директорії від 26 грудня 1918 р. [1].

Декларація сприяла поновленню демократичних конституційних засад, на яких будувалась відроджена УНР і які, з точки зору Директорії, були порушені під час гетьманату. Декларація проголошувала відтворення демократичних принципів державного устрою і діяльності державних органів, правового статусу людини і громадянина, стосунків між людиною, суспільством, державою, які раніше були проголошені Центральною Радою в її універсалах і конституції УНР від 29 квітня 1918 р. У Декларації поновлювався принцип народного суверенітету, а суб'єктами влади визначались робітники й селяни. До суб'єктів влади інколи включалася й «трудова інтелігенція», хоча мова про неї йшла обережно. Декларація поновила дію законів і настанов, виданих у період діяльності Центральної Ради.

Директорія в своїй Декларації проголосила, що не зупиниться на відновленні демократичних принципів державного устрою й державного життя, впроваджених Центральною Радою. Новий етап розвитку демократичних засад у державотворенні передбачав «творення нею нових справедливих, відповідних до реального співвідношення сил у державі, соціальних і політичних форм». Зміст Декларації свідчить про те, що Директорія прагнула насамперед використати в державотворенні загальноєвропейські структури, інтегрувати Україну до складу західноєвропейських демократичних країн. Це найшло своє втілення в орієнтації на «кращі форми, яких досягла світова, особливо західноєвропейська трудова демократія».

Однак шлях Директорії до використання західноєвропейських демократичних принципів у державотворенні не був послідовним. Це виявилось в першу чергу в тому, що в своїй Декларації вона оголосила себе «верховною владою», уповноваженою лише «силою і волею трудящих класів України». Декларація також наголо-

шувала, що влада в УНР повинна належати «лише класам працюючим – робітництву й селянству, тим класам, що здобули цю владу своєю кров'ю».

З другого боку, Декларація закріплювала західноєвропейський принцип парламентаризму в конституційному праві України, бажання добитися перемоги представницької влади в країні в майбутньому. Але це пов'язувалося з скликанням і діяльністю виборного представницького органу неєвропейського типу — конгресу трудового народу України (передпарламенту). Він проголошувався тимчасовим органом вищої влади революційного часу, мав більші в порівнянні з Директорією повноваження. В подальшому розвиток парламентаризму в Україні Декларація пов'язувала з таким демократичним інститутом конституційного права як Установчі збори, які повинні були остаточно визначити конституційні засади демократичної Української держави.

У Декларації Директорія проголосила себе тимчасовою верховною владою революційного часу, джерелом якої є право працюючих на революцію. Підкреслювалося, що право державно-правового врядування належить лише робітникам і селянам. Декларація передбачала передачу повноважень, які взяла на себе Директорія, конгресу трудового народу України (передпарламенту УНР). Цей конгрес розглядався як тимчасове революційне представництво організованих працюючих, яке буде мати всі верховні права і повноваження вирішувати будь-які питання конституційного права, в тому числі вирішити проблему влади як в центрі, так і на місцях.

У преамбулі Декларації були названі вже здійснені Директорією під час першого етапу соціального та національного визволення українського народу дії в галузі державотворення, визначення конституційних засад УНР. У преамбулі приділялась увага і вирішенню земельного питання, визначалися деякі конституційні положення його здійснення. Установлювалося, що верховне порядкування землею в УНР до скликання передпарламенту належить Директорії. Наголошувалось, що до остаточного здійснення земельної реформи «всі дрібні селянські господарства і всі трудові господарства залишаються в користуванні попередніх їх власників неспорушними, а решта земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян». Узаконовався також передача в користування селян всіх монастирських, церковних й казенних земель. Для здійснення земельних перетворень передбачалась організація на місцях земельних управ [2].

Перший розділ Декларації визначав: «Кому належить влада в УНР: лише тим класам, які творять матеріальні та духовні цінності». Ця ж ідея проводилася в другому та у третьому розділах

Декларації. Таке враження, що їх підготували не керівники української демократії, а російські більшовики. «Класи нетрудові, експлуататорські, — йшлося в Декларації, — не мають права голосу в порядкуванні державою. Директорія передасть свої права і повноваження лише трудовому народові самостійної Української Народньої Республіки». Наголошувалося, що цю передачу влади трудовому народові Директорія здійснить на конгресі трудового народу України. При цьому устанавлювалося, що право надіслати своїх представників до конгресу мають лише трудове селянство і робітництво. Декларація надавала виборчі права також «трудої інтелігенції», тобто працівникам освіти, помічникам лікарів, народним кооператорам, службовцям в конторах та інших установах» [2].

У четвертому розділі Декларації містились положення конституційного характеру, які визначали правовий статус конгресу трудового народу України. Устанавлювалося, що він має повноваження законодавчого органу, має право вирішувати всі питання соціального, економічного та політичного життя УНР. Зазначалось, що про місце і час відкриття конгресу, про норми представництва при виборах до нього Директорія сповістить населення окремою інструкцією.

Декларація наголошувала, що до скликання конгресу верховною владою з надзвичайними повноваженнями є Директорія УНР, тільки їй належать законодавчі повноваження. Виконавча влада Декларацією надавалась урядові УНР — її Раді народних міністрів.

Вплив російського радянського досвіду вплинув на Декларацію й в іншому плані. В її шостому розділі містилося положення про обов'язкове введення в промисловості УНР робітничого контролю; про те, що Директорія введе на фабриках, заводах та в інших промислових установах державний робітничий контроль і щільно дбатиме, щоб промисловість набрала здорового коросного для народу життя. «Директорія, — говорилося у Декларації, — вважає своїм обов'язком взяти під керування Української Народної Республіки головні галузі промисловості і направити господарство в них в інтересах працюючих класів і всього громадянства».

У Декларації за російським радянським зразком передбачалося і створення комісії для боротьби зі спекуляцією. Їм доручалося нещадно нищити всі форми риночних відносин, використовувати при цьому й репресивні заходи військового часу. Одночасно з боротьбою проти вільної торгівлі Директорія поставила перед собою нереальну мету, теж запозичену в керівників Радянської Росії, негайно забезпечити трудове населення УНР речами першої потреби

(шкурою, мануфактурою, залізними виробами та іншим крамом, а також продуктами споживання).

Свою Декларацією Директорія проголосила, що при проведенні соціальних реформ буде вживати рішучих заходів, щоб уникнути анархічних, неорганізованих і несистематичних форм перебудови. Передбачалося, що при проведенні цих реформ будуть братися до уваги соціально-історичні й міжнародні умови України, досвід світової трудової демократії. Декларація визначала і деякі засади конституційного характеру в галузі зовнішньої політики. Вона проголосила УНР миролюбивою державою, яка стоїть на ґрунті цілковитого нейтралітету і бажання мирного співжиття з народами усіх країн. При регулюванні внутрішніх відносин Декларація поставила мету досягти національної злагоди і «дружного посднання трудової демократії всіх націй, що заселяють українську землю» [2].

Декларація була першим актом Директорії конституційного характеру, вона визначила важливі норми конституційного права УНР, напрямки державотворення. Однак Декларація залишилась в деякій мірі лише заявою, оскільки у своїй конкретній діяльності Директорія користувалася не тільки єю, а й іншою неписаною і непроголошеною програмою, яка складалася під впливом важких внутрішніх і зовнішніх обставин, в яких в 1919 – 1920 рр. опинилася Українська Народна Республіка.

Література

1. Винниченко В. Відродження нації: В 3 ч. — К.: 1919. — Ч. 3. — С.141.
2. Відродження. — 1918. — 26 (13) грудня. — №219 (додаток).

С. І. Посохов

(Університет внутрішніх справ)

ПРАВИЛА ДЛЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ:

проблеми історії та історіографії

Склад та становище студентства університетів Російської імперії неодноразово ставали предметом спеціальних досліджень. Довгий час література про студентство та студентський рух відрізнялася особливою публіцистичною напругою. Ця особливість історіографії проблеми була відзначена в середині 1980-х рр Р. Г. Еймонтовою [1, с. 9], але й досі немає фундаментальної роботи, в якій би зважено і всебічно характеризувалися б